

OIKOYMENH

FILOSOFICKÉ INTERPRETACE

Svazek 5

Hegel ve Francii

Francouzská recepce Hegelovy filosofie času

Sestavili
Tomáš Koblížek a Robert Roreitner

PRAHA
2018

OIKOYMENH
Hennerova 223
150 00 PRAHA 5
www.oikoymenh.cz

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Hegel ve Francii : francouzská recepcce Hegelovy filosofie času / sestavili
Tomáš Koblížek a Robert Roreitner. – Vydání první. – Praha : OIKOYMENH,
2017. – 239 stran. – (Filosofické interpretace ; svazek 5)

Francouzské resumé

Přeloženo z francouzštiny a němčiny

ISBN 978–80–7298–524–1 (vázáno)

14(430) * 165.242.2:801.73 * 115 * 14(44) * (44) * (048.8:082)

– Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 1770–1831

– německá filozofie – 18.–20. století

– interpretace (filozofie) – Francie – 20. století

– čas – filozofické pojetí

– francouzská filozofie – 20. století

– kolektivní monografie

14(100–15)"15/20" – Moderní západní filozofie [5]

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication F. X.
Šalda, a bénéficié de la collaboration de l'Institut français de Prague.

Tato kniha vychází za pomoci programu na podporu publikační činnosti F. X.
Šalda Francouzského institutu v Praze.

© OIKOYMENH, 2018

Translation © Tomáš Koblížek, Robert Roreitner, 2018

Anthology © Tomáš Koblížek, Robert Roreitner, 2018

© Librairie Philosophique J. Vrin, Paris. <http://www.vrin.fr>

© PUF/Humensis, 2018

© Editions Gallimard 1947, 1971

ISBN 978–80–7298–524–1

Obsah

Hegel ve Francii. Přehledová studie	7
Tomáš Koblížek	
Nešťastné vědomí v Hegelově filosofii	30
Jean Wahl	
Hegel v Jeně	42
Alexandre Koyré	
Úvod do četby Hegela. Poznámka o Věčnosti, Času a Pojmu	80
Alexandre Kojève	
Lest rozumu a dějiny u Hegela	100
Jean Hyppolite	
Hegel a konec všeobecných dějin	107
Bernard Bourgeois	
Čas a věčnost v Hegelově filosofii	119
Bernard Bourgeois	
Hegelovský čas	135
Denise Souche-Daguesová	
Čas a negativita v Hegelově filosofii přírody	155
Christophe Bouton	
Hegelova budoucnost. Plasticita, časovost, dialektika	179
Catherine Malabouová	

PŘÍLOHY

Čas podle <i>Jenské logiky</i>	207
G. W. F. Hegel	
Čas podle <i>Jenské reálné filosofie</i>	211
G. W. F. Hegel	
Čas podle <i>Encyklopedie</i>	215
G. W. F. Hegel	
<i>Jmenný rejstřík</i>	221
<i>Věcný rejstřík</i>	224
<i>Ediční poznámka</i>	231
<i>Résumé</i>	233

Nešťastné vědomí v Hegelově filosofii

Jean Wahl

Hegelovu filosofii nelze převést na několik logických formulí. Spíše platí, že tyto formule překrývají něco, co není čistě logického původu. Dříve než metodou je dialektika zkušenosti, jíž Hegel prochází od jedné myšlenky k druhé. Negativita je sám pohyb ducha, jímž neustále postupuje za to, čím je. Částečně to byla úvaha nad křesťanským myšlením – úvaha nad myšlenkou Boha, jenž se stal člověkem –, co Hegela přivedlo ke koncepci konkrétního obecná. Za filosofem odhalujeme theologa a za racionalistou romantika.

Jistě lze podotknout, že Hegelovo dílo spočívalo v triumfu nad romantismem, v racionalizaci dogmatu a v tom, že takřkajíc nechal zmizet nesoulady a tragiku konkrétního světa v nečasovém celku, v němž se vposledku racionalita a realita sjednocují. O nic méně je však pravda, že se v základu jeho filosofie nachází tragický, romantický, náboženský prvek, a pokud by bylo chybou činit z něho celek Hegelovy filosofie, přece platí, že celek této filosofie je jím jakoby zabarven. Původem nauky, která je podána jako zřetězení pojmů, je určitý mystický názor a afektivní žhnutí.

Ještě spíše než z intelektuálních problémů vyšel Hegel z problémů morálních a náboženských. Četba jeho mladických fragmentů¹ potvrzuje dojem čerpaný z *Fenomenologie*, která napříště již nebude

¹ Historikové, kteří se zabývali vývojem Hegelova myšlení, K. Rosenkranz (*Hegels Leben*, Berlin 1844), R. Haym (*Hegel und seine Zeit*, Berlin 1857) a W. Dilthey (*Die Jugendgeschichte Hegels*, Berlin 1905), poskytli hojně a cenně informace o prvních fázích jeho filosofie. Díky Nohlově publikaci (G. W. F. Hegel, *Hegels theologische Jugendschriften*, vyd. H. Nohl, Tübingen 1907) disponujeme souborem mladických spisů.

působit pouze jako úvod do nauky, ale zároveň jako završení, jako líčení a uzavření učednických let a cesty napříč systémy.

Tyto fragmenty objasňují také druhý bod, jenž nejprve působí velmi podivně, který se však brzy stává samotným jádrem díla. Co značí výraz *nešťastné vědomí*? Pokud totiž jasně chápeme, o co se jedná, když se Hegel ve *Fenomenologii* zabývá stoicismem a skepticismem, věci se mají zcela jinak v případě stadia, které následuje po nich. Není toto vědomí rozporů, jímž se Hegel zabývá, čímsi podstatným pro jeho duši, která je neustále konfrontována s antinomiemi a antitezemi a která pouze namáhavě – prostřednictvím práce, v níž se ozývá všeobecná práce „negativna“ – dospívá k syntéze těchto rozporů?

Nemluví zároveň o velké dějinné zkušenosti lidstva? A není tato zkušenost pro Hegela něčím víc? Dříve než byl filosofem, byl theologem.

Toto nešťastné vědomí se navíc zdá být znakem hluboké, přesto však pouze momentální nerovnováhy nikoli pouze filosofa, nikoli pouze lidstva, ale také veškerenstva, které v lidstvu, ve filosofovi, nabývá vědomí sebe sama. Je v ideji tím, co je v ní neideální, temný prvek, jež je třeba zdolat a jenž se zformoval na počátku Veškerenstva, když idea vystoupila ze sebe. Je středním členem, zprvu puklinou, pak zprostředkováním. Střední člen dělí jednotu v soudy, následně však umožní zprostředkování soudů, smíření zprvu rozdělených prvků. Hegel tak pozdvihuje na rovinu dějinného popisu, a následně na úroveň metafyzického principu, pocit bolestného rozdělení a úvahu o antitezích na jedné straně a potřebu harmonie a myšlenku pojmu na straně druhé. Rozmanité hegelovské motivy pak budou rezonovat okolo těchto základních témat: *Aufhebung* bolesti ve štěstí je jakožto chápání zrušeno a povýšeno v pojmu; rozdíl mezi smrtí Boha a mrtvým Bohem; smrt a vykoupení smyslového.

Vidíme tedy, že Hegelovo myšlení nakládá s pojmy velmi blízkými pocitům. Myšlenky oddělení a sjednocení – ještě předtím, než se jedna promění v myšlenku analýzy, rozvažování, a druhá v myšlenku syntézy, pojmu – byly zakoušeny, pocíťovány. Oddělení je bolest, rozpor je zlo, protikladné prvky jsou prvky nespokojené. Nemůže nás tedy udivit, že slovem pro záhadu, již Hegel pojmenuje jako rozum, je mu nejprve láska.

Klíčovým pojmem, vyznačujícím vstup apologetické teologie do dějin, které se samy stávají logikou, je však nešťastné vědomí.

Tyto úvahy, jež nás pohnuly k četbě zralých Hegelových děl, kam budou tyto myšlenky včleněny, nás zároveň přivedly zpět k mladickým spisům.

I Hegelův vývoj v těchto prvních textech se zdá být veden zákonem kontrastu, který ho nutí jít od Aufklärung k filosofii blízké Sturm und Drang, odtud se opět vrátit k Aufklärung interpretované prostřednictvím kantismu, a pak dospět k radikální kritice kantismu a k mystické filosofii. Poté, co svým způsobem zbožnil nevědomí, načrtává svůj systém, kde je vědomí nejvyšším termínem. Hegel pokaždé hluboce prožil každou ze svých filosofii, jejichž interpretem se ve svém mládí postupně stával, pokaždé se však o své místo hlásil zbytek, který každá z těchto filosofii nechala stranou, nejprve iracionálně, pak reflexe. Poté nastala chvíle, kdy logik mohl vytvořit systém, v němž byly všechny tyto prvky uchovány. Avšak tento systém, kde se všechny pojmy nejprve zdají být úžasně zvládnuty a uspořádány, je výrazem živé zkušenosti, je odpovědí na problém, který není čistě intelektuální. Tento problém souladu nesouladného, abychom převzali Héракleitův slovník, problém proměny neštěstí ve štěstí, je společným zdrojem *Filosofie dějin*, *Filosofie náboženství*, *Estetiky* a *Logiky*. Hegelovské pojmy nebyly pasivně přejaty z předešlých filosofii. Byly roztaveny, přetvořeny působením vnitřního plamene.

Jistě, tyto pojmy postupně ztratí cosi ze svého života, ztuhnou. A ve skutečnosti nevidíme silnější námitku proti hegelovskému systému v jeho definitivní podobě než tuto: jakkoli silný může být, není dost silný na to, aby obsáhl množství myšlenek, obrazů, nadějí a beznadějí mladého Hegela. Hegel člověk ničí svůj systém spolu s tím, jak ho vysvětluje. Mnoho výtek, jež mu bývá adresováno, postihuje pouze vnější formu tohoto systému, některé výrazy a následný vývoj nauky spíše než samu hegelovskou „vizi“ v konkrétní plnosti, jíž se původně vyznačovala.

Hegelovy myšlenkové postupy

Zkoumání toho, jak se u Hegela utvářela myšlenka pojmu a myšlenka „nešťastného vědomí“, můžeme provést pouze poté, co prozkoumáme jeho způsob myšlení. Pokud se přednostně obrátíme k jeho prvním spisům, zdá se, že při tomto zkoumání je vhodné uchopit co nejabstraktněji antitetický a syntetický postup jeho uvažování, a pak sledovat,

jak se stáčí k meditaci o dějinách, jelikož teprve poté se znovu obrátí k logice.

1. Antitetická hra myšlení

Pokud se zabýváme nějakou hegelovskou pasáží, například stránkami z *Fenomenologie*, jež jsou věnovány nešťastnému vědomí, nemůže nás neudívat stálé převrácení pro a proti, přechod od protikladu k protikladu, což je jeden z nehlubších aspektů hegelovského myšlení.² Jde o to, že nepodstatné, nakolik je podstatné pro to, abychom vůči němu mohli podstatné postavit, je samo podstatné. Stejně tak je tomu, když se Hegel zabývá myšlenkou síly: ukazuje, že dvě síly, síla podněcující a síla podněcovaná, mohou být jedna i druhá považovány za podněcující i podněcovanou. Stále jsme konfrontováni s tím, co Hegel označuje jako hru sil a co bychom mohli označit jako nepřetržitou ironii. Ať se jedná o sílu či poznání, pokaždé sledujeme rozdvojení v opačné krajnosti a pohyb jedné v druhou.

K tomu, abychom si uvědomili tuto základní tendenci ducha, stačí si všimnout, jak obecný rozum reaguje na danou nauku, kdy trvá na ideji protikladné té, jež byla právě předvedena, aby nechal lépe pocítit částečnost myšlenky.³

Na druhé straně zkoumání filosofii Aufklärung, Kanta, Fichta, Jacobiho ukázalo duchu již schopnému takto myslet a vidět podíl jedněch protikladů v druhých, jak každý z termínů kladených těmito filosofy se od okamžiku, kdy se afirmuje jako něco, zároveň afirmuje jako nic. „To, co je empirické, je pro pojem absolutní něco a zároveň absolutní nic.“⁴ Toto zkoumání pak také ozřejmilo, jak tyto filosofie, z nichž poslední dvě měly ambici poskytnut nám nekonečno, zůstaly uzavřeny v konečném, jak je jejich koncepce konečného a subjektivního hnaly

² Viz G. W. F. Hegel, *Hegels erstes System*, vyd. H. Ehrenberg – H. Link, Heidelberg 1915, str. 142, 143 a 156; K. Rosenkranz, *Hegels Leben*, str. 107; G. W. F. Hegel, *Hegels theologische Jugendschriften*, str. 218, 254, 345–351 a 384.

³ Týž, *Glauben und Wissen*, in: *Werke*, I, vyd. C. L. Michelet, Berlin 1832, str. 144.

⁴ Tamt., str. 11.

za něčím objektivním, které se během zkoumání ukázalo pouze jako čistě subjektivní.

Toto zkoumání nám umožnilo pochopit, jak jen prostřednictvím ničení protikladných termínů jsou tyto termíny skutečně kladeny,⁵ a také – na obecnější rovině – že dějiny filosofie by stejně dobře mohly být filosofií samou.⁶ Neprošli jsme v „kantovských“, „jacobiovských“, „fichtovských“ formách celý kruh filosofie subjektivity? A nebude mít filosofie, která přijde poté, příležitost být skutečnou filosofií?⁷

Bytí a ne-bytí, podobné a různé, stejné a jiné jsou vzájemně se implikující kategorie. Rozvažování je totiž hnáno negativní silou rozumu od jedné své afirmace k druhé, od jedné své kategorie k druhé, a hnáno právě touto silou, postupujíc od jednoho omezeného bytí k jinému, míří k tomu, aby se ztratilo.⁸ Rozum je ve skutečnosti negativitou.

Pokud se zabýváme touto hrou protikladů, vidíme, co je neadekvátní na Kantově agnosticizmu, na Schellingově agnostickém gnosticizmu a na Fichtově filosofii Sollen: není tu na jedné straně podstata a na straně druhé něco, co by nebylo podstatou, nejsou zde dvě věci, z nichž každá je určité Jenseits ve vztahu k druhé.

Je zde myšlení postupující od jedné věci k druhé, myšlení účastníci se této hry, kterou samo vytváří a která vytváří je.

Jinými slovy, abstraktní formy nejsou něco pravdivého a skutečného. Pravdivý je pohyb postupující od jedné k druhé.

V theologických fragmentech Hegel říká, že nic není neurčené. „[Člověk] je pouze jako protikladený... Nic v sobě nemá kořen svého bytí, vše je nutně pouze relativně.“⁹

Ona ironie, o níž jsme hovořili, s sebou přináší nový klid. Všechny snahy budou vpsledku ospravedlněny, ukáže se, že byly vyvinuty v odpovídajícím okamžiku. Neštěstí, které je převrácením jedné

⁵ Týž, *Differenz des Fichteschen und Schellingschen Systems der Philosophie*, in: *Werke*, I, str. 180.

⁶ Tamt., str. 201.

⁷ Týž, *Glauben und Wissen*, str. 155.

⁸ Týž, *Differenz des Fichteschen und Schellingschen Systems der Philosophie*, str. 179.

⁹ Týž, *Hegels theologische Jugendschriften*, str. 378.

z těchto krajností v jinou, se samo stává převráceným neštěstím, stává se štěstím.

Schopenhauer nám ukazuje, jak romantismus dospívá k nešťastnému vědomí. Otázku, již si klade Hegel, lze formulovat Stirlingovými slovy: „Je skutečně třeba završit systém tak, jak to činí Schopenhauer? Existuje pouze nešťastné vědomí?“¹⁰

2. Antitetická hra a syntetické úsilí

Avšak toto přecházení tam a zpět by k pochopení hegelovské dialektiky nestačilo. Zůstávali bychom takřkajíc na stejné rovině myšlení. Avšak Hegel si uvědomoval, že například nějaké obecné, které by se kladlo čistě proti individuálnímu, by nebylo skutečným obecným, nýbrž naopak pouze jednoduchým individuálním v jiné formě. Jednalo se tedy o to postoupit k individualitě, která je zároveň obecností.¹¹ Každý pojem se stává „pravdivým“ pouze tím, že se prohlubuje, a prohlubuje se pouze tím, že do sebe zahrne svůj protiklad. Je třeba jít za to, co lze nazvat onou „prostou reflexí“, jež proti sobě klade konečno a nekonečno pouze takovým způsobem, že je konečno zdvojeno a že dospíváme ke dvěma konečnostem místo toho, abychom dospěli ke sjednocení konečna a nekonečna, o něž usiluje Hegel.

Ukazuje se tedy, že bychom si tento postup – odehrávající se v Hegelově duchu – od teze k antitezi a syntéze neměli představovat příliš schematicky. Snad to byly podobnosti – na které ostatně jako vůbec první poukázal Hegel – mezi jeho způsobem uchopování věcí a způsobem Fichtovým a Schellingovým, co zde zmátlo historika filosofie.

Popravdě řečeno, v jeho duchu se mísí dva postupy, mísí se a doplňují. Na jedné straně postupuje od jedné myšlenky k myšlence protikladné, od teze k antitezi, myslí prostřednictvím protikladu. Zde pak uchopujeme onu negativitu, která je pro něho totožná jak s idealitou, tak se svobodou.

¹⁰ J. H. Stirling, *The Secret of Hegel*, sv. 1, London 1865, str. 619.

¹¹ K. Rosenkranz, *Hegels Leben*, str. 112; G. W. F. Hegel, *Hegels erstes System*, str. 148.

Avšak na druhé straně postupuje také od jedné teze k tezi úplnější, k syntéze. Nad jedním stadiem rozvoje ducha vždy spatřuje nějaké další.

Právě spojením těchto dvou postupů, sepětím syntézy a antiteze, jak sám říká ve *Fragmentu systému*, a uplatněním tohoto dvojího postupu při zkoumání spletitých daností dějin náboženství, filosofie, civilizace a logiky, Hegel dospěl ke svému systému.

3. Návrat k tezi

Avšak proč to, co obdržíme, je syntéza? Proč se místo toho, abychom se od první myšlenky vzdálili – buď směrem do hloubky, tím, že bychom se jí dostali pod povrch, nebo do šířky, tím, že bychom se jí maximálně vzdálili prostřednictvím její negace –, vracíme právě k ní? Právě zde vstupuje do hry jiná Hegelova myšlenka, myšlenka návratu k výchozímu bodu, avšak obohaceného všemi prostředkujícími etapami.

Pohyb se neuskutečňuje jako u Nietzscheho stavěním do protikladu a neustálým kroužením, ani jako u Spinozy prohlubováním, nýbrž bude to řád, řád specifický pro Hegela, co umožní návrat k výchozímu bodu. Tato myšlenka byla bezpochyby připravena Fichtem, a rovněž Hemsterhuisem a Lavaterem a theology a osvícenci, v jejichž myšlení se v končícím osmnáctém století ozývá Órigenés. Schiller, jehož vliv na hegelovské myšlení je značný, již bezpochyby načrtl – ovlivněn jak Rousseauem a Kantem, tak silou vlastní reflexe – schéma velmi blízké tomu, které se stane schématem Hegelovým.¹² O nic méně však platí, že bylo na Hegelovi tato pojetí prohloubit.

Aby byl tento návrat skutečně návratem onoho marnotratného syna, jímž je lidský rozum, je třeba, aby vyčerpal všechny své zdroje v nejrozmanitějších, nejprotikladnějších zkušenostech. A to pro něj není nemožné, naopak: právě v tom spočívá jeho vlastní podstata. Teprve

¹² Například v *Über das Studium des Altertums* je stadium oddělení a rozvažování umístěno mezi dvě totality, jednu konfúzní, druhou jasnou. Srv. G. Forster, *Ansichten vom Niederrhein, von Brabant, Flandern, Holland, England und Frankreich im April, Mai und Junius 1790*, Berlin 1794: „Vnitřně obohacení a svobodní, vracíme se k původní jednoduchosti,“ str. 26, srv. str. 30.

až vše vyčerpá, vše dobude. V určitém smyslu hegelovská myšlenka v tomto bodě navazuje na myšlenku mystiky, zároveň ji však lze srovnat se zkušenostmi Dona Juana či Fausta. Ve svých theologických spisech Hegel říká: „Život prošel kruhem od jednoty nerozvinuté skrze vzdělání k jednotě plné. Proti nerozvinuté jednotě stála možnost rozdělení a svět.“¹³ A dodává: „V rozvinutí vytvářela reflexe stále více protikladného, jež bylo sjednocováno v uspokojeném puzení, dokud proti člověku samému nepostavila celek člověka, dokud láska nepřekonala reflexi v plně bezpředmětnosti a neodebrala tomu, co je protikladné, veškerou jeho cizost a dokud se život neshledal bez dalších nedostatků.“¹⁴

Aby si byl život jist, že již v sobě nemá nic, co mu odporuje, bude třeba, aby postupně zvětšil všechny své protikladnosti. Aby si asimiloval celý svět, bude v sobě muset učinit místo pro veškeré tyto nedostatky v podobnosti, které v sobě nese. Reflexe, možnost oddělení zabraňuje první syntéze, aby byla úplná. Aby byla úplná druhá syntéza, musí být začleněna sama tato možnost oddělení. Momentální nerovnováha musí nalézt své místo v konečné rovnováze. Oddělení, meze, reflexe, vývoj jsou nutné k tomu, aby byla znovu nalezena bohatá plnost života, život plně vyjádřený a neomezený.¹⁵

Mezi tezí a syntézou tak musí být prostor pro rozmanitost, protiklady, pro ony protiklady, které jsou výrazem potřeby antiteze nacházející se v základu Hegelova ducha, myšlenka protikladu je tak svázána s myšlenkou prohlubování. Zřejmé je to z pasáže, kterou Nohl přepisuje v poznámce na str. 379 a jejíž důležitost již osvětlil Dilthey: „Tato jednota je tedy naplněný život, jelikož je v ní učiněno zadost i reflexi.“¹⁶ Vidíme tak souvislost mezi tím, o čem jsme právě hovořili, a Hegelovou teorií zprostředkování, dokonalé bezprostředno bude dokonalé zprostředkování. „Proti nerozvinuté jednotě stála možnost reflexe, oddělení; v ní jsou jednota a oddělení sjednoceny.“¹⁷ A ve *Fragmentu systému* z roku 1800 nacházíme znovu nejen teorii oddělení, jíž

¹³ G. W. F. Hegel, *Hegels theologische Jugendschriften*, str. 379.

¹⁴ Tamt.

¹⁵ Tamt., str. 318, 321 a 322.

¹⁶ Tamt., str. 379, pozn.

¹⁷ Tamt.

se ještě budeme muset zabývat, ale také myšlenku podstatné jednoty vztahu a ne-vztahu.

Zde je tedy jeden z uzlových bodů hegelovského uvažování: teorie Trennung, afirmace sjednocení a ne-sjednocení, teorie zprostředkování bezprostředního, identity reflexe a oddělení. Pojem bude „rozvinutou jednotou“¹⁸ a také jednotou znovu nalezenou.

Fichtovství (které Hegel obvykle chápe schematicky a abstraktně) mu poskytuje myšlenku oddělení, schellingovství se s ním sjednocuje a vytváří novou syntézu, anebo spíše již nepozorujeme ani jedno ani druhé, nýbrž Hegelovo myšlení včetně postupů, které jsou jeho vlastní. Prefiguraci těchto postupů mohl Hegel nalézt ve Fichtově i Schellingově systému a v základech, které navzdory podstatným rozdílům sdílely. Avšak bylo na něm vydobýt samu logiku, jež těmto systémům vládne, a přechod od jednoho k druhému.

Jsou to stále tyto myšlenky, tento pohyb myšlení, jež Hegel vyjadřuje v jazyce blízkém jazyku Eckhartovu, když píše: „Vše, prostřednictvím čeho může být [to, co je sjednoceno,] mnohé, prostřednictvím čeho může mít bytí, muselo nést v sobě samém, klást to do protikladu a sjednotit... Každý stupeň rozvinutí [zárodku] je nějaké rozdělení potřebné k tomu, aby pak opět získal celé bohatství života samého. A tak je tu nyní: jednotlivé, oddělené a znovusjednocené. Sjednocení se znovu rozděluje, avšak v dítěti se sjednocení samo stalo nerozděleným.“¹⁹ Stvoření je povoláno k jednotě, v jednotě.²⁰ Život, který se rozdělil, se znovu sjednocuje. Zaceluje se rána. Kontinuita se znovu ustavuje. Uvidíme, jak myšlenky osudu, spojení ctností, lásky a života pro Hegela zůstávají odpovědí na tuto stejnou otázku oddělení a opětného sjednocení, již si ve třináctém století kladli Bratři svobodného ducha a v osmnáctém století Rousseauovi žáci.

Možná tu znovu nalézáme přirovnání, které je v základu Hegelova ducha, když říká, že Eva se zrodila oddělením od Adama, avšak že z jejich sjednocení se rodí potomek, zárodek nesmrtnosti.

Každý z obou postupů, které jsme se pokusili osvětlit, postup anti-teze, postup syntézy, musel, pokud bychom ho osamostatnili, přivést

¹⁸ Tamt., str. 321.

¹⁹ Tamt., str. 381.

²⁰ Tamt., str. 282.

Hegela k postupu *in infinitum*, k fichtovskému či – pokud to tak lze říci – k nietzschovskému Sollen. Avšak jestliže Hegel oboje mísí, jestliže oboje sjednocuje v myšlence návratu k bezprostřednímu, posloupné syntézy se napříště jeví jako etapy, v nichž se pokaždé pohyb ducha zpomaluje, dokud se v konečném zpomalení, které je také, vzato z jiného úhlu pohledu, momentem krajního života a krajní rychlosti, duch nezastaví ve svém absolutním spočinutí, které je absolutním pohybem.

4. Fenomenologická perspektiva

Aby Hegelova filosofie dospěla ke skutečnosti, prochází pochybností, která o sobě neví, že je metodická, která duši přepadá, aniž by tato měla jako u Descartesa pevný záměr cítit se pochybností přepadena, aby z ní mohla vystoupit. Avšak rozum vystoupí z rozporů skepticismu, z nerozumu nešťastného vědomí, tak jako *cogito* vystupuje z kartesiánské pochybnosti.

Ve skutečnosti jsme blíže Pascalovi a Nietzschemu než Descartsovi. Co jiného vykonal Pascal, alespoň v jednom z nejvýraznějších bodů svého myšlení, než proměnu ideje nekonečna v nekonečno, které nechává pocítit v sázce? Už nejen Bůh, ale náš vlastní život je nepochopitelným mořem, na něž jsme vypluli.

Řečeno obecně, to, o čem Hegel ve *Fenomenologii* uvažuje, nejsou filosofie, nýbrž způsoby života. Anebo spíše: obojí nelze oddělit. Protiklad myšlení a bytí a protiklad podstatného a nepodstatného tak nejsou promítnuty na abstraktní rovinu, nýbrž naopak, jsou zkoumány ve způsobu, jak jsou pocíťovány, žity lidstvem. Na druhé straně, pravidlo následnosti filosofí má v sobě cosi obecného, takže logika, stejně jako filosofie dějin či dějiny filosofie, se již v zárodku nacházejí na stránkách *Fenomenologie*.²¹ Každý z momentů vědomí se ztrácí a v jistém smyslu zachovává v momentu následujícím, jež plodí.

Hegel pozoruje zkušenosti, zkoušky, jimiž vědomí prochází při hledání pravdy. *Fenomenologie* není bezprostředně logikou, ale konstatováním určitého sledu fenoménů. I když zaujmeme hledisko toho, co

²¹ Srv. citaci z Hegela u K. Rosenkranze, *Hegels Leben*, str. 15. Logika je vymezena jako souhrn pravidel myšlení abstrahovaný z dějin lidstva (ein Inbegriff der Regeln des Denkens abstrahiert aus der Geschichte der Menschheit).

se nemění, pokud ho sledujeme fenomenologicky, v přírodě se začínou objeovat fakta, začínou se přiházet a dít.

Hegel se ve *Fenomenologii* zároveň snaží odhalit kategorie praktického života: dobrodiní, uznání dobrodiní, obět'. Bylo by pak možné sledovat analogie mezi těmito kategoriemi praktického života a kategoriemi ostatními. Není dobrodiní určitým ekvivalentem kauzality, především pokud se jedná o vztahy mezi nějakou příčinou, která je pojímána jako nekonečná, a konečným účinkem? Není uznání vědomím účinku jakožto účinku? A není vzájemný vděk vědomím akce a reakce? Koneckonců myšlenka pojmu a myšlenka bohatství jsou si také podobné.²²

5. Přejchod ke zkoumání nešťastného vědomí

Pokud platí, že Nietzschevým problémem bylo učinit ze zoufalství tu nejhlubší, nejnezdolnější naději, můžeme říci, že Nietzschev a Hegelův problém je jeden a týž.

Avšak místo toho, aby Hegel podobně jako Pascal a Nietzsche spatřoval v metodě protikladnosti anti-racionalismus, zkusil právě pomocí této metody zformulovat jistou teorii rozumu. Postupy svého myšlení nevyužívá jako obhajobu, a nebere je ani jako momenty, jimiž prochází subjektivní život jeho ducha; pokouší se z nich učinit momenty života ducha obecně.

Jeho cíl pak nikdy není čistě spekulativní, a pokud takový je, pak proto, že spekulace přináší nejvyšší slast, umožňuje nám vyplnit prázdno, prázdno abstrakce oddělující rozum jako skutečnost od rozumu jako ducha – pokud použijeme obraty z Předmluvy k *Základům filosofie práva* –, a uspokojit tím rozum skutečný.²³ Na počátku filosofie stejně jako na počátku náboženství totiž není ani tak údiv jako spíše nespokojenost a rozervané vědomí. Je zcela přirozené, pokud se má zkoumání zaměřovat nikoli na abstraktního člověka, ale na člověka určeného svým prostředím, svými okolnostmi, člověka nikoli pouze

²² G. W. F. Hegel, *Fenomenologie ducha*, přel. J. Patočka, Praha 1960, str. 355.

²³ Týž, *Základy filosofie práva*, přel. V. Špalek, Praha 1992, str. 31.

rozumového, nýbrž nadaného také určitým srdcem, a pozvednout se od něho až k rozumu, jenž je blíž srdci než chladnému rozvažování.

Chápeme nyní důležitost, již nabývá myšlenka nešťastného vědomí: na jedné straně je samotnou afirmací faktu, že duch postupuje od jedné afirmace k té, jež je té předchozí protikladná.²⁴ „Toto [mizení jedněch momentů vědomí v jiných] je směnou, již nešťastné vědomí bez přestání provádí samo se sebou.“ Na druhé straně, je takovým stadiem, nad nímž musí duch neustále triumfovat, aby postoupil k vědomí šťastnějšímu. Princip antiteze je nutně na vzestupu k syntéze a syntéza je štěstí. Abychom k tomuto štěstí dospěli, je třeba projít neštěstím. Obě myšlenky se v jiné podobě spojují v myšlence negativity.

Hegel tak přenáší na filosofickou rovinu ironii, jak bude vyjádřena v díle jistého Schlegela, a zjevení jistého Novalise v imaginární Saji. Navíc pozorujeme, jak je zde Schlegelova snaha o neustálý protiklad ztotožněna s Novalisovou snahou o zvnitřnění. Díky Schellingově filosofii, nakolik ji využívá a pak opouští, se Hegel mohl přiblížit vytčenému cíli. Podle nás tento cíl nespočívá v ničem jiném než v tom dospět ke klasickému romantismu – k romantickému klasicismu, a nechat vzejít, jak se o to jinými prostředky musel pokusit Hölderlin, z nejhlubšího neštěstí vědomí jeho nejvyšší štěstí.

²⁴ Srv. týž, *Fenomenologie ducha*, str. 418–419. (Následující věta je podle všeho Wahlovou parafrází Hegelových úvah v uvedené pasáži. – Pozn. překl.)